

**TÜRKÇEDE YÖNELME DURUMU KAYDIRIMI VE
ÇİFT-GEÇİŞLİ YAPILARDA DOLAYSIZ NESNE**

**DATIVE SHIFTING AND DIRECT OBJECT IN DITRANSITIVE
CONSTRUCTIONS IN TURKISH**

Öğr.Gör. Özge CAN BAKIRLI Öğr.Gör. Dr. G. Songül ERCAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Dokuz Eylül Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Dilbilim Bölümü

Dilbilim Bölümü

ozge.can@deu.edu.tr

songul.ercan@deu.edu.tr

ÖZET: Yönelme durumu kaydırımı, dolaysız nesnenin dolaylı nesnenin yerini almasına, çift-geçişli yapılar ise eylemle birlikte iki nesnenin kullanılmasına gönderimde bulunmaktadır. Bu yapılarda hangi nesnenin dolaylı nesne olduğu farklı dilbilgisel yapılarda gözlemlenerek söz konusu nesnelerin aldığı durum eklerindeki düzenlilik örüntüsü ortaya konabilir. Böylece, hangi nesnenin dolaylı hangisinin dolaysız olduğuna ilişkin kurallar belirlenebilir. Bu çalışma, Türkçedeki çift-nesneli yapılarda dolaysız nesnenin nasıl belirlendiğini dilbilgisi ve dilbilim yazılarından elde edilmiş bulgulara gönderme yaparak Türkçe için uygun olduğu öngörülen Rude'un (1997) bu konuya ilişkin araştırma yöntemi çerçevesinde *doğal konuşma ortamından* alınan somut örneklerle test etmeyi, bu yolla Türkçede çift-geçişli, ettirgen ve adlaştırılmış tümleçli karmaşık yapılardaki dolaysız nesnenin büyük çoğunlukta ‘-(y)I’ belirtme durum ekini almasıyla ya da boş belirtme durumuyla belirtildiği saptamalarını denetlemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yönelme Durumu Kaydırımı, Çift Nesneli Yapılar, Dolaylı Nesne, Dolaysız Nesne

ABSTRACT: Dative Shifting means the replacement of the indirect object by the direct object, and double object constructions refer to the usage of the two objects with the verb. In such constructions whether the object is the direct or the indirect one can be determined by observing the case marking they take in different grammatical constructions, and the regular patterning in relation to the case of the either objects can be defined. Thus, rules pertaining to the direct and indirect object can be established. The purpose of this study is to test the validity of Rude's (1997) approach on the dative shifting and ditransitive constructions which is assumed to work for Turkish grammar using the database from the natural interactional context. By this way, it is also aimed to confirm the previous studies on the ditransitive constructions conducted on the Turkish object which have revealed that the Turkish indirect object mostly marked with either ‘-(y)I’ dative case marker or no case marking at all.

Key Words: Dative Shifting, Double Object Constructions, Indirect Object, Direct Object

I. Giriş

Rude (1997) Amerika'nın Pasifik Kuzeybatısında konuşulan Sahaptin dilinde çift-geçişli yapılarda, ettirgen yapılarda ve adlaştırılmış tümleçli karmaşık tümcelerde gerçekleşen yönelme durumu kaydırımı ve çift nesneli yapıları incelemiş, bu yapılarda aynı biçimde görünen nesnelere hangisinin dolaysız nesne olduğunu araştırmıştır. Rude'un bu araştırmasının sonucunda, çift-nesneli yapıların, nesnelere durum belirtmek için iki ayrı durum çerçevesi sunduğunu ve böylece dolaysız nesnenin belirlenebildiğini ortaya koymuştur. Bunlardan ilki etkilenen öğeye nesne durum belirticisinin getirilmesi ve diğer katılımcının ister yönelme ister kılıcı olsun, yalın dışı olarak kodlanmasıdır (Rude, 1997: 348):

(i) i-tk'i-šan-a   išta-pa   wawyala-nmi-yaw   wawya-t-pa
3YALIN-izle-IMP-GEÇ   oğlan-Nesne   kırbaççı-İYE-e YÖNEL   kırbaçla-Adlaş.-YER
'Kırbaççı tarafından kırbaçlanan oğlunu izledi'

(Rude, 1997: 347)

Yukarıdaki örnekte etkilenen '-pa' ile nesne olarak durum belirtilmiştir. Yönelme durumunda olan katılımcı (kırbaççı) da 'yalın dışı' olarak kodlanmıştır; yani dolaysız nesne olan etkilenendir. Diğer bir sonuç ise katılımcıların ikisinin de nesne olarak belirlenebilmesidir; ancak bu kez etkilenenin nesne olması seçimlik, yönelme/kılıcının nesne olması zorunludur; dolayısıyla yönelme/kılıcı dolaysız nesne olarak belirlenebilmektedir (Rude, 1997: 348):

(ii) patá-šapa-wawyan-a   miyánaš   łwinš-na
3 ÇOĞ. YALIN/TEKL.Nesne-ETT-kırbaçla-GEÇ   çocuk   adam-Nesne
'Adama çocuğu kırbaçlattılar'

(Rude, 1997: 339)

Yukarıda sergilendiği üzere, etkilenen durum-belirtilmemiştir; ancak seçimlik olarak tercih edilebilir. Burada temel olan etkilenenin nesne olarak belirtildiğinde eylemi gerçekleştirenin (yani diğer üyenin) de nesne-belirtebilmesidir. Rude (1997)'de ele alınan üçüncü bir yapı da adlaştırılmış tümleçli karmaşık yapılardır. Aşağıda bu duruma verilen örnek tümce yer almaktadır.

(iii) i-tq'ix-ša   in-mi-yaw   ki^llawi-t   núsux-na
3YALIN-iste-EMİR   1ETT-İYE-e YÖNEL   tat-AD   somon-N
'Somon balığının benim tarafımdan tadılmasını istiyor'

(Rude, 1997: 344)

Yukarıdaki tümcede adlaştırılmış tümleçli yapı, birleştirilmiş tümcenin dolaysız nesne durumuna yükseltilmiştir ve kılıcısı yalın dışı '-E yönelme durumu' soneki ile belirtilmiştir.

(iv) i-tq'ix-ša=aš   ki^llawi-t   núsux
3YALIN-iste-EMİR=1TEKİL   tat-AD   somon-N   (Rude, 1997: 345)

Yukarıdaki tümcede ise, adlaştırılmış tümleçli yapı, dolaysız nesne konumuna yükseltilmiştir ve bu da ana eyleme eklenen adıl klitiği “=aş”ın ikinci konumu ile belirtilmiştir. Bu klitik (iii)’te bulunmamaktadır. Rude bu yapıların Sahaptinde oldukça az olduğunu belirtmektedir.

Görüldüğü gibi her ne kadar Sahaptin dilindeki çift-nesneli yapılarda nesnelere biçimsel olarak aynı görünse de, farklı yapılarda (çift-geçişli, ettirgen ve adlaştırılmış tümleçli karmaşık tümcelerde) bu nesnelere biri dolaysız nesne olarak belirlenebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Rude’un (1997) Sahaptin dilindeki çift-nesneli yapılarda dolaysız nesne belirlemeye ilişkin yaptığı araştırmanın benzerini Türkçeye uygulamak ve Türkçedeki çift-nesneli yapılarda dolaysız nesnenin nasıl belirlendiğini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda bir sonraki bölümde Türkçenin genel yapısı kısaca tanıtılarak çift-nesneli yapılar ele alınacaktır.

II. Kuramsal Artalan

Türkçenin ÖNE dizilişine sahip bir dil olduğu bilinmektedir; ancak her ne kadar Türkçe ‘çalkalama’ya izin veren bir dil olsa da, ÖNE dizilişi dışındaki dizilişlerin dilbilgisel olmadığını söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü Türkçe durum dizgesinin baskın olduğu bir dildir ve sözcüklerin dizilişleri farklılaşsa da, bu sözcüklere getirilen durum ekleri sayesinde tümce içerisinde bir sözcüğün hangi dilbilgisel rolü üstlendiği belirlenebilmektedir (Erguvanlı, 1984: 173). Dolayısıyla Türkçedeki çift-nesneli bir tümcede *Özne < Dolaysız Nesne < Dolaylı Nesne < Eylem* dizilişi belirtisiz diziliş olarak kabul görse de (Erguvanlı, 1984: 43), bu bileşenler farklı konumlarda yer alabilmekte ve öğelerin durum belirtici ekleri sayesinde hem tümce dilbilgiselliğini korumakta hem de nesnelere hangisinin dolaylı/dolaysız olduğu belirlenebilmektedir:

- (1) a. Adam taş-ı oğlan-a attı
YALIN BELİRTME YÖNELME
b. Taş-ı attı adam oğlan-a
BELİRTME YALIN YÖNELME
c. Oğlan-a attı adam taş-ı
YÖNELME YALIN BELİRTME

Yukarıdaki (1a-c) örnekleri, nesnelere biri yönelme diğeri belirtme durumunda olan çift-nesneli tümcelerdir. (1a)’da *Özne < Dolaysız Nesne < Dolaylı Nesne < Eylem*; (1b)’de *Dolaysız Nesne < Eylem Özne < Dolaylı Nesne*; (1c)’de ise *Dolaylı Nesne < Eylem < Özne < Dolaysız Nesne* dizilişi örneklenmiştir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi, yönelme durumu tümcedeki dolaylı nesne ilişkisini göstermektedir; ancak Sahaptin dili gibi bazı dillerde ‘yönelme durumu kaydırımı’ olarak adlandırılan bir yapılanma nedeniyle çift-nesneli yapılardaki her iki nesnenin de yönelme durumuyla kodlanması ya da dolaylı nesnenin dolaysız nesnenin yerini alması, hem bu nesnelere yükledikleri Yararlanıcı/Alıcı anlambilimsel rollerinin belirlenmesini hem de hangi nesnenin dolaylı/dolaysız olarak işlev gördüğünün saptanmasını güçleştirmektedir. (1a-c) örneklerinde sergilenen Türkçe çift-nesneli

tümcelerde ise, sözcük dizilişi farklılık gösterse dahi, daha önce de sözünü edildiği gibi, sahip oldukları durum ekleri sayesinde dilbilgisellik korunurken, aynı zamanda hangi nesnenin dolaylı hangi nesnenin dolaysız olduğu da belirlenebilmektedir. Dolayısıyla bu örneklerdeki çift-geçişli yapılarda olduğu gibi, nesnelere bir tanesi yönelme durumunda olan ettirgen ve adlaştırılmış tümleçli karmaşık tümcelerde bulunan nesnelere de bu durum belirtmeyle saptanabileceği çıkarımında bulunmak yanlış olmayacaktır. Bu çıkarımın geçerliliği ancak bir veri tabanından elde edilen bulguların incelenmesiyle saptanabilir.

III. Veri Tabanı

Türkçedeki çift-nesneli yapılarda hangi nesnenin dolaysız nesne olduğunu belirlemeyi amaçlayan çalışmanın veri tabanını 210 dakikalık doğal sözlü söylem kayıtları oluşturmaktadır. Bu kayıtlardan elde edilen verilerde çift-geçişli yapılar, ettirgen yapılar ve adlaştırılmış tümleçli karmaşık tümceler taranmış, çalışmanın hedefi doğrultusunda bu tümcelerin arasından tipik olan 31 tümce seçilerek örneklendirilmiştir.

IV. Bulgular ve Tartışma

Çift-geçişli yapılarda eylem ve eyleme bağlı öğeler, eylemin dolaysız nesne aldığı yapılar olarak tanımlanan geçişli yapılardan daha karmaşık bir ilişki içinde olduklarını göstermektedir; çünkü çift-geçişli yapılarda eylemin yönettiği iki nesne bulunmaktadır ve bunlardan biri dolaylı diğeri dolaysız nesne görevindedir (Crystal, 1997: 397). Türkçede çift geçişli eylem yapılarında belirtisiz tümce dizilişi özne-dolaysız nesne- dolaylı nesne-eylem biçimindedir (Aksan, 1998: 83). Aşağıdaki örneklerde veri tabanından elde edilen tümcelerdeki çift-geçişli yapılar ve bu yapılardaki dolaylı/dolaysız nesnelere gösterilmektedir:

- (2) a. Kızın elin-e verdi bez-i.
YÖNELME BELİRTME
- b. Babası aldı biz-i Gökova'-ya götürecektir.
BELİRTME YÖNELME
- c. Derrida'-yı ayrıntılı anlatamıycam şimdi san-a.
BELİRTME YÖNELME
- d. Gülistan Ahmet'-e sattı çocuğ-u (Günay'ı).
YÖNELME BELİRTME
- e. Yüzük-Ø takmış parmağın-a giderken artık naapsın.
YÖNELME
- f. Şimdi annem-e muz-Ø alacağım.
YÖNELME
- g. Siz-e kahve-Ø yapıyorum.
YÖNELME
- h. Ban-a diyet-Ø verdiler.
YÖNELME

Yukarıdaki (2a-h), çift-geçişli yapılara örnek oluşturmaktadır ve doğal olarak bu yapılarda iki nesne bulunmaktadır; çünkü (2a) ve (2h)'de 'ver-', (2b)'de 'götür-',

(2c)'de 'anlat-', (2d)'de 'sat-', (2e)'de 'tak-', (2f)'de 'al-', (2g)'de 'yap-' eylemleri çift-nesne gerektiren eylemlerdir. Söz konusu örnekler daha yakından incelendiğinde, (2a-d) örnek tümcelerinde çift-nesnenin bulunmasının nesnenin türünü saptamada herhangi bir belirsizliğe neden olmadığı görülmektedir; çünkü dolaylı olan nesnelere yönelme durumu ekiyle $(-y)A$, dolaysız olanlar ise belirtme durumu ekiyle $(-y)I$ belirtilmişlerdir. Oysa (2e-h) örneklerine bakıldığında, bu tümcelerin diğerlerinden farklı bir yönü bulunmaktadır. Tümcelerin dolaylı nesnelere $(parmağın-a, annem-e, siz-e, bana-a)$ (2a-d) örneklerinde olduğu gibi, $(-y)A$ yönelme durumu son ekini almıştır; tümcelerin dolaysız nesnelere $(yüzük, kahve, diyet)$ ise, diğer tümcelerdeki dolaysız nesne konumundaki sözcüklerin aksine, belirtme durumu ekini almamıştır. Bunun nedeni, (2a-d) tümcelerindeki dolaysız nesne AÖ'lerinin belirli varlıklara, (2e-h)'deki nesne AÖ'lerinin ise belirsiz ya da genel varlıklara gönderimde bulunmalarıdır. Türkçe sözcük diziminin bir özelliği olarak bu türden nesne AÖ'leri bir durum belirticisi almaksızın eylemin hemen önünde yer alırlar (Erguvanlı, 1984; Dede, 1986: 148; Kornfilt 1997: 219; Göksel ve Kerlake, 2005: 141). Nitekim (2e-h) tümcelerinde de dolaysız nesne AÖ'leri tümce eyleminin hemen önünde bulunmaktadır $(yüzük-Ø takmış; muz-Ø alacağım; kahve-Ø yapıyorum; diyet-Ø verdiler)$. Türkçede dolaysız nesne konumundaki AÖ'leri belirli varlıklara gönderimde bulunduğu (özel adlardan oluşan, gösterici sözcükler ya da iyelik sıfatları içeren AÖ'leri) ise belirtme durumu ekiyle $(-y)I$ belirtilmektedir (Erkü, 1982: 32; Dede, 1986: 156).

Bu bulgulardan hareketle bir genelleme yapılırsa; Türkçede dolaylı nesnenin her zaman yönelme durumunda bulunduğu, böylelikle tümcenin yönelme durumu eki almayan diğer öbeğinin de dolaysız nesne olarak belirlenebileceği söylenebilir. (2a-h) örnek tümcelerindeki dolaylı ve dolaysız nesnelere Tablo 1'de daha açık bir biçimde verilmektedir.

Tablo 1. (2a-h) Örneklerindeki Dolaylı ve Dolaysız Nesnelere

	Dolaylı Nesne	Dolaysız Nesne
2a	eline	bezi
2b	Gökova'ya	bizi
2c	sana	Derrida'yı
2d	Ahmet'e	çocuğu
2e	parmağına	yüzük
2f	anneme	muz
2g	size	kahve
2h	bana	diyet

Tablo 1'de görüldüğü gibi, yönelme durumu kaydırımı dolaysız nesnenin belirlenmesinde herhangi bir soruna yol açmamaktadır; çünkü nesnelere yer değiştirirse bile (örn. bez-i kızın elin-e verdi), sahip oldukları durum ekleri hangi nesnenin dolaylı nesne hangisinin dolaysız nesne olarak belirleneceğini açıkça ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla Türkçe çift-geçişli yapılarda dolaysız nesne belirlemenin nesnelere aldığı durum ekleriyle sağlandığı sonucuna varılabilmektedir.

Çift-nesnenin bulunduğu bir başka yapı olan ettirgen yapılarda, öznenin eylemin belirttiği işi yaptırması söz konusudur ve Türkçede ettirgen eylemler nesneyle kullanıldıklarından, (çift) geçişli eylem özelliği taşımaktadırlar (Vardar, 1998: 100). Aşağıdaki Türkçe örnekler ettirgen yapıları ve bu yapılardaki dolaylı/dolaysız nesneyi göstermektedir:

- (3) a. Ben-i (Özgü'-ye) buldurtan kuzen aslında.
BELİRTME YÖNELME ETTİRGEN
- b. Ödev-i Rümeysa'-ya verdirdi o (Aykut).
BELİRTME YÖNELME ETTİRGEN
- c. Dans, Kutsal'-a ablam-ı sevdirtti resmen yani.
YÖNELME BELİRTME ETTİRGEN
- d. Kendin-i (Kutsal'-a) aşık ettirdiğini sandı resmen ablam.
BELİRTME YÖNELME ETTİRGEN
- e. Dün Reyhan Hanım'-a çorba-Ø yaptırmış annem.
YÖNELME ETTİRGEN

Yukarıdaki (3a-e), ettirgen yapılara örnek oluşturmaktadır ve doğal olarak bu yapılarda yine iki nesne bulunmaktadır; çünkü (3a)'da 'buldurt-', (3b)'de 'verdir-', (3c)'de 'sevdirt-', (3d)'de 'ettir-', (3e)'de 'yaptır-' eylemleri yüklemlemede üyelerin dilbilgisel değerlerini değiştiren eylemlerdir, yani bu tür eylemler tümceye ettirgen kavramsal rolüne sahip olan yeni bir üye eklemektedir (Palmer, 1994: 214). Bu örneklerde de görüldüğü gibi, ettirgen yapıların çift-nesne alması, bu nesnelere hangisinin dolaysız nesne olarak belirlenmesi gerektiğine ilişkin herhangi bir güçlük çıkarmamaktadır; çünkü yönelme durumundaki öbek her zaman dolaylı nesneyi, belirtme durum eki almış öbek ise dolaysız nesneyi göstermektedir. (3e) örnek tümcesi incelendiğinde, (2e-h) örneğine benzer olarak, yine nesnelere bir tanesinin (*çorba*) durum eki almadığı görülmektedir. Ancak, daha önce belirtildiği gibi, dolaylı nesnenin her zaman yönelme durumunda bulunması ettirgen yapılardaki yönelme durum eki almayan nesnenin dolaysız nesne olarak belirlenmesine olanak sağlamaktadır. O halde, (3a-e) örnek tümcelerindeki dolaylı ve dolaysız nesnelere bir tablo üzerinde şöyle gösterilebilir:

Tablo 2. (3a-e) Örneklerindeki Dolaylı/Dolaysız Nesne

	Dolaylı Nesne	Dolaysız Nesne
3a	Özgü'ye	beni
3b	Rümeysa'ya	ödevi
3c	Kutsal'a	ablamı
3d	Kutsal'a	kendini
3e	Reyhan Hanım'a	çorba

Tablo 2, (3a-e) örneklerindeki dolaylı ve dolaysız nesnelere göstermektedir. Tıpkı çift-geçişli yapılar gibi, bu örneklerde sergilenen ettirgen yapılarda da dolaysız nesnenin belirlenmesinde bir sorun bulunmamaktadır; çünkü nesnelere yer değiştirse bile (örn. Özgü’-ye ben-i buldurtan kuzen aslında), sahip oldukları durum ekleri sayesinde hangi nesnenin dolaylı/dolaysız olduğu kolaylıkla belirlenebilmektedir. Böylelikle, veri tabanında ettirgen yapılardaki nesnelere aynı biçimde görüldüğü örneklere rastlanmadığından, Türkçedeki ettirgen yapılarda bulunan dolaysız nesne belirlemenin yine belirtme durumu ekiyle sağlandığı sonucuna varılabilmektedir.

Adlaştırılmış tümleçli karmaşık tümcelerde iki farklı önermenin birleşmesi söz konusudur; dolayısıyla bu tür yapılarda çift-nesnenin bulunması beklenen bir sonuçtur. Aşağıdaki Türkçe örnekler adlaştırılmış tümleçli karmaşık yapıları ve bu yapılardaki dolaylı/dolaysız nesneyi göstermektedir:

- (4) a. Biz-e evlerinin her yere 20 dakika olduğun-u söylediler.
YÖNELME BELİRTME
- b. Hasan’ı aramak istemediğ-in-i söyle o zaman annen-e.
BELİRTME YÖNELME
- c. Nerden kaptığ-in-ı söylemedi ama ban-a.
BELİRTME YÖNELME
- d. Burak’-a geldiğ-in-i göstermedim.
YÖNELME BELİRTME
- e. Doktor “diyetine dikkat et -Ø” dedi ban-a.
YÖNELME

Yukarıdaki (4a-e) tümceleri adlaştırılmış tümleçli karmaşık yapılara örnek oluşturmaktadır. (4a-d) örneklerinde çift-nesne bulunmakta, nesnelere biri yönelme durumuyla diğeri ise belirtme durumuyla kodlanmaktadır. Yönelme durumunda olan nesne dolaylı nesne, belirtme durumunda olan nesne ise dolaysız nesnedir. Bu nedenle de yine dolaysız nesne, belirtme durumunda olduğundan kolaylıkla belirlenebilmektedir. Veri tabanımızda çift-geçişli ve ettirgen yapılarda olduğu gibi, bu yapılarda da dolaysız nesnenin belirtme durumunda olmadığı bir örnek (4e) bulunmaktadır. Bu tümce dolaysız konuşma tümcesidir. Bu türden tümcelerin ana eylemi “de-”dir (Özsoy, 1999: 106). Göksel ve Kerslake, takı almamış çekimli eylemli ad tümcelerinin “de-”, “iste-” ve bilişsel eylemlerle yapılan tümcelerin öznesi ve nesnesi durumunda bulunduğundan söz etmektedir (2004: 405). Veri tabanında saptanan (4e) tümcesi de takı almamış çekimli eylemli dolaysız konuşma tümcesidir. Bu tümce adlaştırılmış tümleçli karmaşık yapılara örnek olarak değerlendirilmiştir. Ancak söz konusu örneğin bu yapılara ne derece iyi bir örnek oluşturduğu tartışılabilir. Elde edilen verilerle (4a-e) örnek tümcelerdeki dolaylı/dolaysız nesnelere bir de tablo üzerinde şöyle gösterelim:

Tablo 3. (4a-e) Örneklerindeki Dolaylı/Dolaysız Nesne

	Dolaylı Nesne	Dolaysız Nesne
4a	bize	....olduğunu
4b	annene	... istemediğini
4c	bana	... kaptığını
4d	Burak'a	geldiğini
4e	bana	...dikkat et

Çizelgede 3'te de sergilendiği gibi, (4e) dışındaki tüm örneklerde dolaysız nesne ‘-(y)I’ belirtme durum ekiyle belirtilmiştir. Yönelme durumundaki öbekler ise örneklerin tümünde dolaylı nesne olarak işlev gördüğünden, yönelme durum eki almayan diğer nesne, tümcenin dolaysız nesne olarak belirlenebilmektedir. Dolayısıyla hem çift-geçişli hem de ettirgen yapılarda olduğu gibi, bu tür yapılarda da nesnelere birinin yer değiştirmesi (örn. (örn. Annen-e söyle o zaman Hasan’-ı aramak istemediğini) dilbilgiselliği bozmamaktadır; çünkü sahip oldukları durum ekleri, hangi nesnenin dolaylı/dolaysız olduğu hakkında bilgi vermektedir. Sonuç olarak da Türkçedeki adlaştırılmış tümleçli karmaşık yapılarda bulunan dolaysız nesnenin ya belirtme durum ekini açıkça almasıyla belirlenebildiği ya da bu eki almadığında yönelme durum ekini almayan nesnenin dolaysız nesne olarak saptandığı söylenebilir.

V. Sonuç

Sahaptin gibi dillerde yönelme durumu kaydırımında nesnelere eşbiçimle görüldüklerinden, bu nesnelere hangisinin dolaysız nesne olarak işlev gördüğü çok kolay belirlenmemektedir. Buna karşılık Türkçede çift-geçişli, ettirgen ve adlaştırılmış tümleçli karmaşık yapılardaki dolaysız nesne ‘-(y)I’ belirtme durum ekini almasıyla belirlenebilmektedir; ancak yukarıdaki (2e-h), (3e), ve (4e) örneklerinde de görüldüğü gibi, dolaysız nesne boş belirtme durumuyla da belirtilebilmekte, böyle bir yapılanmada yönelme durumunda bulunmayan nesnenin dolaysız nesne olarak belirlenebilmesi söz konusu olmaktadır. Ayrıca, Türkçede çift-geçişli yapıların ikinci nesne üyesi olan dolaylı nesne dilbilgisel yapıya bağlı olmaksızın her zaman ‘-(y)A’ yönelme durum belirticisiyle kodlanmaktadır. Bu durum, çift-geçişli yapılarda dolaylı nesnenin her zaman aynı durum ekiyle belirli olması, diğerinin dolaysız nesne olarak belirlenmesini de olanaklı kılmaktadır. Bu saptama daha önce Türkçede dolaylı ve dolaysız nesne üzerine yapılan belirlemeleri *doğal konuşma ortamından* alınan somut örneklerle desteklemekte ve dolaylı/dolaysız nesnelere aldıkları olası durum belirticilerine ilişkin özlü bilgi sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksan, Y. (1998). Söylem ilkelerinin oluşumunda Türkçe sözdiziminin yönelimleri. *XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, s. 73-78. Ankara: Şafak Matbaası.
- Crystal, D. (1997). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Dede, M. (1986). Definiteness and Referentiality in Turkish Verbal Sentences. (içinde) D. Slobin & K. Zimmer (yay. haz.). *Studies in Turkish Linguistics*. Amsterdam: Benjamins, 147- 164.
- Erkü, F. (1982). Topic, comment and word order in Turkish. *Minnesota Papers in Linguistics and Philosophy of Language* 8, s. 30-38.
- Erguvanlı, E. E. (1984). *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. California: University of California Press.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London ve New York: Routledge.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- Özsoy, A. S. (1999). *Türkçe Turkish*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Palmer, F. R. (1994). *Grammatical Roles and Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rude, N. (1997). 'Dative Shifting and Double Objects in Sahaptin.' (içinde) Givon, T. (yay. haz.) *Grammatical Relations: A Functionalist Perspective*, 323-349. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC.

EK

Veri Tabanından Seçilen Tümceler:

- 1) Kızın eline verdi bezi.
- 2) Beni (Özgü'ye) buldurtan kuzen aslında.
- 3) Bize evlerinin her yere 20 dakka olduğunu söylediler.
- 4) Babası aldı bizi Gökova'ya götürecektir.
- 5) Gerçi bana kafa yedirtti bu absürd tiyatro.
- 6) Derrida'yı ayrıntılı anlatamıyım şimdi sana.
- 7) Ödevi Rümeyza'ya verdirdi o (Aykut).
- 8) Hasan'ı aramak istemediğini söyle o zaman annene.
- 9) Dans, Kutsal'a ablamı sevdirtti resmen yani.
- 10) Terzilere de Hasan'ı anlatmak istemiyorum.
- 11) Kendini (Kutsal'a) aşık ettirdiğini sandı resmen ablam.
- 12) Nerden kapıldığını söylemedi ama bana.
- 13) Burak'a geldiğini göstermedim.
- 14) Gülistan Ahmet'e sattı çocuğu (Günay'ı).
- 15) Yüzük takmış parmağına giderken artık naapsın.
- 16) Dün Reyhan Hanım'a çorba yaptırmış annem.
- 17) Şimdi anneme muz alacağım.
- 18) Size kahve yapıyorum.
- 19) Doktor diyetine dikkat et dedi bana.
- 20) Bana diyet verdiler.
- 21) Bu ilaçları bana Dahiliye Uzmanı yazdı.
- 22) Hastanede bana kan tahlili yaptılar.
- 23) Annemlere bu konuyu anlatmadım.
- 24) Dün anneme tahin, pekmez aldım.
- 25) Babam anneme baston alacağız..
- 26) Ben size çorba yapıyorum.
- 27) Bize fotoğraflarını gösterdi.
- 28) Ben Arda'ya dolma vereyim.
- 29) Oğlum topu bana verdi.
- 30) Olmazsa Tuncay'a tuzsuz yemek yaparım.
- 31) Dün anneme tekerlekli sandalye bulmuşlar.